

36. OTDK

A birodalmi tudat és a kortárs orosz rap
kapcsolata

Jelige: Yamakasi

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Történelmi áttekintés.....	4
A Hruscsov-éra.....	4
A posztszovjet túlélés célja	8
A 21. század modern nacionalizmusa és imperializmusa.....	11
A rap.....	12
Amerikai raptörténet.....	13
Orosz raptörténet	14
Az orosz rap elnyomása, átformálása.....	16
Birodalmi tudat a modern tömegkultúrában.....	18
Miyagi, Endspiel és a reggaetonnal kevert rap.....	19
Oxxxymiron, a rendszerellenes küldetéstudat szóvivője.....	22
Timati, a kormány elsőszámú rappere.....	25
Egor Kreed, aki szakított a Black Starral	27
Összegzés	28
Irodalomjegyzék.....	30

Bevezetés

Történelmünk során az egyén érzéseinek, viszonyainak és véleményeinek egyik legkifejezőbb eszközévé a képzőművészet vált, napjaink fiatal nemzedékei számára pedig a zeneművészet fejezi ki leginkább a szabadságot és a sokszínűséget. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogyan indult az egyik legszókimondóbb zenei irányzat, a rap a Szovjetunióban és hogyan alakult a műfaj története a kommunista rendszer bukása után az Orosz Föderációban egészen napjainkig. Mivel a rap olyan műfaj, amely a szórakoztatás mellett fontos társadalmi kérdésekre, politikai eseményekre és nemzetközi szituációkra reflektál, a jelenség megértéséhez elengedhetetlen a szovjet és posztsovjét korszak történelmi és politikai örökségének ismerete mellett az elmúlt évtizedek társadalmi és politikai folyamatainak vizsgálata is. A kutatás középpontjába a hivatalos orosz birodalmi ideológia és a kortárs rap viszonyát állítottam, mivel úgy vélem, e téma történeti rekonstrukciója közelebb visz bennünket a kortárs orosz kultúra állapotának jobb megértéséhez. M. Nagy Miklós műfordító, az orosz irodalom kiváló ismerője nem csak kortárs költészeti irányzatként, sajátos utcai költészetként tekint a rapre, hanem az orosz rapet egyenesen az új nemzeti eszme kialakításáért felelős művészeti ágként jelöli meg. Ezek alapján elkerülhetetlen, hogy a két téma találkozzon egymással. (M. Nagy, 2020a)

A birodalmi gondolat vagy imperializmus¹ témájának gazdag szakirodalma van, hiszen ez minden ország történetírásában külön fejezetet kap. Orosz vonatkozásban a legátfogóbb magyar nyelvű mű a Gecse Géza által írt Bizáncról Bizáncig sorozat, amely az orosz birodalmi gondolat alakulását hivatott bemutatni. Szilágyi Ákos a 20. század gondolkodóinak nacionalizmushoz kapcsolódó műveit gyűjtötte össze. Hozzájuk csatlakoznak Kemecsei Ernő, Pal Kolstø, Deák András és Victor Mamatey művei, akik a rendszerváltás utáni legújabb kor megváltozott orosz külpolitikáját és nagyhatalmi törekvéseit mutatják be könyveikben.

Átfogó történelmi munkák közül Mihail Heller és Alekszandr Nyekrics könyvét használtam, amely, mint történelmi háttérrel bemutató segédlet került felhasználásra, mivel az összefoglalás a rendelkezésre álló történelmi források feldolgozásával készült.

Speciális esetet képez Szemjon Reznyik antiszemitizmusról szóló munkája, amely bár szorosan nem kapcsolódik a dolgozat témájához, mégis nagyon jól bemutatja, hogy a rendszerváltás előtti és utáni korszakban hogyan lett egyre megosztottabb az irodalmi élet,

¹ Amikor az imperializmus témakörét boncolgatom, a nyugati (angolszász) szakirodalom terminológiáját használom, mivel a korábbi szovjet és a kortárs orosz források egyértelműen tagadják bármi fajta birodalomépítő szándék jelenlétét. Úgy vélem, hogy a nyugati kutatás nem függ az adott korszakban uralkodó szovjet és/vagy oroszországi politikai eszmétől és objektív módon képes értékelni.

illetve, hogy a kulturális világ mentén, hogyan fasizálódott az ország. Emellett használtam Alekszandr Szolzsenyicin *Hogyan mentsük meg Oroszországot* című munkáját is, amely a rendszerváltás utáni rendezésről szól és erős kritikát kapott az író kortársaitól.

Míg az orosz birodalmi tudat széles körben kutatott és jól feldolgozott témának számít a szakirodalomban, a rap kutatása gyerekcipőben jár, hiszen viszonylag új, mindössze néhány évtizede megjelent kulturális jelenségről van szó. Akadémiai szinten az orosz rap társadalomra gyakorolt hatásáról szóló részletes kutatást nem igazán találhatunk, a terület érintetlenségére Ilja Kukulin orosz rapról és társadalomról szóló tanulmányában hívja fel a figyelmet, melyet a dolgozatban részletesebben is ismertetek.

A rendkívül gazdag, több száz előadót és együttest felvonultató, sokféle zenei stílust magába foglaló orosz rapzene előadói közül azoknak a munkásságát elemzem részletesebben, akik népszerűségüket, jelentőségüket tekintve kiemelkedőek a kortárs orosz kulturális színtéren, és akik valamennyire ismertek már Magyarországon is. Ezen előadók munkássága ideológiai és politikai értelemben nagyon széles palettán helyezkedik el: vannak köztük, akik élesen kritizálják az orosz államot, és vannak, akik beálltak a hatalmi elit mögé, és valamilyen szinten propagálják azt. Az öt elemzett előadó Miyagi és Endspiel (Andy Panda), Oxxxymiron, Egor Krid és Timati. Az első három zenészre azért esett a választás, mert hazánkban ők a leginkább hallgatott orosz rapperek, míg utóbbi kettő az államilag kontrollált rap legnépszerűbb képviselői. Munkásságuk bemutatásához és dalaik elemzéséhez az interneten fellelhető zenei magazinok cikkeit, a velük készített interjúkat, dalaik videoklipjeit és egyéb, releváns hírportálokat használtam.

Történelmi áttekintés

A Hruscsov-érától a rendszerváltásig

Sztálin halála után 1953-ban egy ún. négyes fogat kollektív vezetése vette át a párt és az ország irányítását,² a közöttük jelentkező hatalmi harc pedig Nyikita Hruscsov felemelkedésével végződött. A Hruscsov-korszak a Szovjetunió történelmének sajátos ellentmondásokkal teli időszaka. Hruscsov pártfőtitkári hivatali idejének szinte már a legelején teljesen szembe megy a korábbi diktátor politikai nézeteivel: ezt bizonyítja, hogy a jugoszláv viszonyok részlegesen rendeződnek, elismeri Ausztria függetlenségét és 1956-ban az SZKP

² 1953 előtt Nyikita Szergejevics Hruscsov az ukrán kommunisták és Moszkva pártbizottságának vezetője, Lavrentij Pavlovics Berija miniszterelnök helyettes, belügy- és állambiztonsági miniszter, Gregorij Makszimilianovics Malenkov Sztálin személyi titkára és képviselő, valamint Nyikolaj Alekszandrovics Bulganyin marsall, a fegyveres erők minisztere és a Minisztertanács elnökhelyettese volt. Természetesen az itt felsorolt összes politikus a Sztálin által kialakított belső kör és a Politikai Bizottság tagja volt.

XX. Pártkongresszusán mindenki legnagyobb meglepetésére elítéli a sztálini-rendszer bűneit és kihirdeti a desztalinizációt. A függetlenségre vágyó gyarmatok is profitáltak a hidegháborúból, hiszen a szuperhatalmak elutasították a kolonizációt, így a világ több gyarmati függésben lévő országa a korszakban nyerte el viszonylagos függetlenségét.³ Ezek ellenére a Szovjetunió nem hagyott fel a birodalomépítő, szovjet imperialista törekvésekkel,⁴ sőt Sztálin halála után Berlinben kitört munkáslázadást fegyverrel verték le, illetve az 1956-os magyar szabadságharcot szintén vérbe fojtották.⁵ Emellett az elmélyülő konfliktus Kínával,⁶ továbbá a fokozódó fegyverkezési verseny mellett, ragaszkodva nemzetközi pozíciójához, kezdte meg a Szovjetunió a 20. század új imperializmusát, a harcot kozmosz béli dominanciáért. A hidegháború képzeletbeli idővonalán a csúcspont a kubai rakétaválság (1962) volt. A világ pár percre volt a teljes atomkatasztrófától, a probléma sikeres megoldása nem sokon múlt. Ezt követően a két vezető hatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió elfogadta a „békés egymás mellett élés politikáját”. A korábban említett kínai kapcsolatomlás a Victor S. Mamatey által kommunista policentrizmusnak nevezett jelenséget hozta magával. Ez azt jelenti, hogy a szocialista országok már nem csak a Szovjetunió segítségét kérték, hanem elismerték Kínát is a szuperhatalomhoz közelinek, ha nem is egyenrangúnak. A Hruscsov-korszakban hozták létre a NATO kezdeményezéssel szemben a Varsói Szerződést (1955), amely egy újabb birodalombiztosító, szovjet-orosz vezetésű, főleg a kölcsönös védelmen alapuló katonai „szövetség” volt. A két ideológia konkrét összecsapásának egy utolsó állomása az 1955-től 1975-ig tartó vietnámi háború volt. Az amerikai csapatok beavatkozásával a demokrácia országa a dzsungel mélyén harcolt a szovjet fegyverekkel felszerelt vietkong csapatokkal. Bár az Egyesült Államok vereséget szenvedett és kivonult a háborúból, később a

³ A viszonylagosság abból ered, hogy bár a sem az USA sem pedig a Szovjetunió nem támogatta a gyarmatbirodalmakat, a modern korban a kolonizálás az érdekszférák világává alakult át. A felszabadult államoknak választaniuk kellett a világot uraló két ideológia között, amely a kölcsönös védnökség mellett az általa képviselt rendszer melletti elköteleződést is jelentette.

⁴ Mivel egyik szuperhatalom sem támogatta a gyarmati rendszer fenntartását a 20. század nagy függetlenségi törekvésekben mindketten politikai-gazdasági lehetőségeket láttak. Míg az USA a piacszerzés célját tűzte ki, addig a Szovjetunió szabadon terjeszthette ideológiáját az újonnan kialakuló államok között, amelyek többnyire elszigeteltségük és életképtelenségük miatt kénytelenek voltak valamely szuperhatalom érdekszférájában maradni.

⁵ Bármilyen fajta önállósulási kísérlet (akár gazdasági, akár politikai vagy kulturális értelemben) hatalmas gátakba ütközött a jugoszláv-szovjet kapcsolatomlás után.

⁶ A szovjet-kínai konfliktus már a Kínai Népköztársaság megalakulásakor jelentkezett, ugyanis a Szovjetunió az újonnan megalakuló kommunista hatalom életében a „nagy testvér” és a szocialista világ vezérének szerepét kívánta betölteni, ezt azonban a folyamatosan centralizálódó kínai állam a már a sztálini-korszakban sem tűrte el. A Kínát vezető Mao Ce-tung ugyan Sztálin idejében még elfogadta a filozófiai és gazdasági másodrangúságot, a desztalinizáció meghirdetésével Hruscsov a marxizmus-leninizmus és végső soron a sztálinizmus Mao által képviselt ázsiai formáját tagadta meg. A két állam közötti egyébként is feszült viszony tovább romlott, amikor az Egyesült Államok és a Szovjetunió fegyverkezési versenyébe belépett a kínai gazdasági óriás, amely kifejlesztette ugyanazokat a pusztító fegyvereket, mint az előbb említett két szuperhatalom. A Kína és a Szovjetunió közötti viszony pattanásig feszült, amikor 1969-ben egy határincidens miatt több szovjet határőr is meghalt, azonban a teljes atomkatasztrófát sikerült elkerülni. (Heller & Nyekrics, 2003, old.: 564-566)

sokkal fontosabb űrharcot sikerült megnyernie (Gecse, Bizáncról Bizáncig: az orosz birodalmi gondolat, 2007, old.: 215-231; Heller & Nyekrics, 2003, old.: 417-540)

A Hruscsov-éra folyamatos paradoxonja⁷ és konstans stresszérzete miatt, a pártfőtitkár nem tudta megtartani a hatalmát, és 1964. október 15-től Leonyid Brezsnyev lett a Szovjetunió Kommunista Pártjának új főtitkára. A nevével fémjelzett időszak a kezdeti enyhülés újbóli, permanens forradalmának jellegzetességeit hordozta magában. A szocializmus már több országban is létező rendszer, ezért további ideológiai terjeszkedésre nincs feltétlen szükség, inkább a rendszert kell finomhangolni (ezt nevezzük a pangás vagy a zasztoj időszakának).⁸ A rendszer válságának jeleit már itt tapasztalhatjuk, hiszen több kelet-európai szocialista berendezkedésű országban gazdasági és kulturális reformtevékenység kezdődött, pl. Magyarországon vagy Csehszlovákiában. Mivel utóbbiban nem volt szovjet katonai jelenlét,⁹ ezért az újjátásokra adott társadalmi reakció is sokkal erőteljesebb, bátrabb volt. Az 1968-ban kirobbant forradalom, a prágai tavasz résztvevői a Brezsnyev-doktrína alapján ugyanarra a sorsra jutottak, mint korábban a magyar, lengyel vagy német társaik, a szovjet imperialista biztonságpolitika áldozatai lettek. A Kínával való rossz kapcsolat csak tovább romlott, amikor a távol-keleti nagyhatalom a szovjet intervenciót fasisztának titulálta. A keleti blokk rendszerében keletkező instabilitást a 70-es évek enyhülése és részleges leszerelési politikája váltotta fel, hogy aztán a 80-as évekre minden megváltozzon. Ez azonban egy újbóli paradoxont eredményezett, hiszen a brezsnyevi időszak szovjet külpolitikája, ahogyan korábban is támogatta a Közel-Kelet USA-ellenes kormányainak hatalomra kerülését. A SALT-1 szerződés értelmében viszont a két szuperhatalom társországai elkezdtek nukleáris, biológiai és bakteriális fegyverzetük deaktiválását¹⁰ és bár az szovjet monstrum a birodalomépítés szándékának utolsó fellángolásával próbálkozott Afganisztánban, ez sem volt elegendő a verseny fenntartására. A Brezsnyev-korszak elhozta az űrverseny végét is. A kozmosz meghódításának kezdeti szovjet előnyét eltörölte az egyre dinamikusabban fejlődő amerikai és európai űrkutatás, így a Szovjetunió kénytelen volt lemondani az égi imperializmusba vetett hitéről. A „Hold meghódításával” és a Csillagháborús doktrína meghirdetésével a szovjet

⁷ A sztálinizmus elítélésével és az enyhülésével szemben, a magyar szabadságharc vagy kubai rakétaválság kezelése tipikusan szovjet, birodalommegtartó jegyeket hordoz, ráadásul a fegyverkezési verseny is folyt tovább, amely tovább erősítette a szuperhatalmi világrend jelenlétét.

⁸ A hadiipart és a nehézipart újbóli fejlesztés alá vették, illetve a vallásellenes politika újfent nagyobb teret hódított magának.

⁹ Csehszlovákia győztes hatalomnak számított. Mivel nem volt német szövetséges csak elnyomott ország, ezért a nagyhatalmak úgy vélték, hogy nem szükséges a katonai jelenlét.

¹⁰ Valamilyen szinten értelmezhető a szerződés egy garanciával, amely korlátozza a fegyverkezést és a bevethető fegyverek minőségét.

gazdaság már nem tudta felvenni a versenyt. (Gecse, 2007, old.: 290-297; Heller & Nyekrics, 2003, old.: 541-608)

Brezsnyev halálát követően 1985-ig rövid hivatali időt betöltő szovjet politikusok álltak az állam élén, akik után Mihail Gorbacsov vette magához az irányítást. Az előregedő orosz vezetésben Gorbacsov fiatal politikusnak számított (54 évesen lett pártfőtitkár) és ezzel a fiatalos szellemmel hirdette meg az „*uszkrojenye, glasznoszty, peresztrojka*” politikai programját. Míg a program első része leszögezi, hogy a meglévő hatalmi berendezkedésen nem változtatnak és felgyorsítják a szovjet gazdaság átalakítását a hatékonyság növelésének érdekében, addig utóbbi címszó nyíltságot, az információáramlás szabadságát, valamint egyes csoportok engedélyezését takarta. Az új vezetés számára egyértelmű volt, hogy a jelen Szovjetuniója nem éli meg a holnapot és mindezt gazdasági hátrányának köszönheti, ezért újításokra van szükség. A válságjelek kezelése, a fegyverkezési- és űrverseny elvesztésének beismerése, kivonulás Afganisztánból – mindezek valóban nyitottabb és újszerűbb politikai akciók voltak, azonban a kommunista izolációs, zárt politikát nem sikerült sem leplezni, sem meghaladni, ezt pedig az 1986-ban bekövetkezett csernobili atomkatasztrófa és az utána alkalmazott szovjet kommunikációs stratégia bizonyítja. A keleti blokk és a szovjet imperializmus válsága a 80-as évek végére visszafordíthatatlan lett. A Varsói Szerződés több államában zavargásokra és rendszerváltásokra került sor, leomlott a berlini fal, az NDK és az NSZK egyesült. Az eszkalálódó folyamatokat a Szovjetunióknak sem lehetősége, sem kapacitása nem volt megállítani, ez pedig a szovjet nagyhatalom felbomlásához, tagállamainak függetlenségéhez vezetett. 1991-ben, ahogy Kelet-Európában már több államban is, itt is megtartották az első szabad választásokat, aminek következtében a törvényhozó szerv elfogadta a politikai pluralizmusról szóló törvényt. 1991. december 8-án megalakult a FÁK – a Független Államok Közössége -, amely a posztszovjet tagállamokat tömörítő szervezeteként jött létre, december 25-én pedig hivatalosan is megszűnt a Szovjetunió. Részben a FÁK alapozta meg a posztszovjet korszak orosz imperializmusát.

Antiszemizmus a Szovjetunióban

Bár az imperializmushoz szorosan nem kapcsolódik, mindenképpen említésre méltó a Szovjetunióban 1960-as évektől fokozódó antiszemizmus és az ezzel összekapcsolódott nacionalizmus. 1967-ben kitört a hatnapos háború az USA által pártfogolt Izrael és a Közel-Kelet több, szovjetbarát arab állama között, amely az arab államok és ezzel a Szovjetunió

vereségével és megszegésével végződött.¹¹ Az esemény következtében lineárisan nőtt a szovjet államban jelentkező cionizmus ellenesség, a zsidó államot pedig imperialista törekvésekkel vádolták.

A zsidógyűlölet a „glasznosztj” korában terjedt el jobban, amikor az irodalomban enyhült a cenzúra jelenléte és az írók kritikát alkothattak olyan történelmi személyekről is, mint Lenin. A fennálló gazdasági és társadalmi válságot pedig mindig egyszerűbb volt idegen etnikumokra fogni. A Viktor Asztafjevhez hasonló írók¹² műveiben több, zsidó- vagy kisebbségellenes megjegyzést találhatunk, amely bizonyítja az antiszemitizmus és rasszizmus erős jelenlétét a Szovjetunió utolsó éveiben. Ezen írók műveiben jelenik meg a russzofóbia kifejezés, amely az orosz területeken élő kisebbségek oroszgyűlöletére fókuszál a „cionista világhatalmi tervek” rasszista kritikái mellett. A hasonló gondolkodásúakat a szovjet állam felbomlása előtti utolsó években az 1980-ban alapított *Pamjaty* folyóirat és a belőle létrehozott informális pártok, csoportok tömörítették. Az antiszemitizmus hivatalos válfajának létezését a Gorbacsov által 1985-ben megrendelt Fehér könyv bizonyítja, amelyben a korábbi szovjet hagyományoknak megfelelően USA ellenes propagandába ágyazott anticionizmust vélhetünk felfedezni, ugyanis a könyv szerint az imperialista, világbirodalom kialakítására törekvő zsidók irányítják mind az Egyesült Államokat, mind pedig Izraelt. Az orosz történelem ezen szelete igen érdekes paradoxonokat hordoz magában. Ezek a szélsőségesen nacionalista, antiszemita, már-már fasiszta *Pamjaty* csoportok külpolitikai programjaikban azt hirdették, hogy a még fennálló Szovjetuniónak *„arra kell törekednie, hogy minden eszközzel támogassa azokat az erőket, amelyek a cionizmus és más fajgyűlölő megnyilvánulások ellen harcolnak és járuljon hozzá az antiszemita és szabadkőművesség-ellenes világfront létrehozásához...”*.¹³ Ezzel szemben viszont a rendszerváltozás után a Liberális Demokrata Párt színeiben a választásokon induló Vlagyimir Zsirinovszkij egyik programpontja a nagyhatalmi státusz megtartása mellett az volt, hogy megszabadulnak az amerikai és cionista befolyástól. (Kemecsei, 1992, old.: 170-178; Reznik, 1998; Szilágyi, 1989, old.: 263-265; Gecse, 2014, old.: 299-305)

A posztszovjet túlélés célja

Az Ivan Gyenyiszovics egy napját is író Alekszandr Szolzsenyicin Levél a Szovjetunió vezetőinek című művében szektoronként foglalja össze az állam problémáit és elítéli az internacionalizmus eszméje mögé rejtett kommunista imperializmust. Látja, hogy az unió élete

¹¹ Bár a Szovjetunió tagadta a háborúban való közvetlen részvételt, arab országokat a kommunista állam tisztjei, parancsnokai, fegyverei és gazdasága támogatta. (Reznik, 1998, old.: 36-37)

¹² Igor Safarevics, Valentyin Raszputyin, Vaszilij Belov vagy egy Vlagyimir Szoluhin névvel írt levél, amely megírását Szoluhin letagadta. (Kemecsei, 1992, old.: 172; Reznik, 1998, old.: 98-101, 131)

¹³ (Kemecsei, 1992, old.: 173)

végéhez közeledik és több javaslatot is tesz a folytatást illetően. Egyrészt veszni hagyná az ideológiát, mivel az nem adott semmilyen értéket, csak szenvedést, másrészt pedig, ami még furcsább, ragaszkodik a tekintélyuralmi rendszerhez. Szerinte az orosz állam nem érett meg a demokratikus átalakulásra, ezért egyfajta igazságos, lojális és őszinte autoriter rendszert kell bevezetni. Egy olyan zárt szerkezetű hatalomgyakorlást, amely igazságos, tehát mindenkire egyaránt ugyanazok a törvények vonatkoznak és jogegyenlőség van; amely lojális alattvalóihoz, tehát a külső terjeszkedést vagy az ideológiai bázis külpolitikai növelését a nép, a népi kultúra belső fejlesztésével helyettesíti, és végül egy olyan rendszert, amely őszinte, tehát egyfelől nem jellemzi a cenzúra ellenségessége, és amelyik nem korrupt és nem hazudik népének. Valljuk be, ez egy utópista álom és az is marad, ameddig az ember emberi jegyeket hordoz. Roj Medvegyev bár nem értett egyet a Szolzszenyicin által képviseltekkel, a kor társadalmának valós problémáit illetően egy véleményen voltak. Alekszandr Janov az általa Szolzszenyicin-paradoxonnak nevezett jelenséget a korábban már említett uvarovi önkényuralom-pravoszlávi-népiség hármasság jelszó visszatéréseként értékeli. (Szilágyi , 1989, old.: 169-182)

Szolzszenyicinnél maradva, 1991-ben keletkezett *Hogyan mentjük meg Oroszországot?* című, hasonló felépítésű könyvében az író konkrét politikai programot nyújt a megalakuló Orosz Föderációnak. A mű nagyoroszokhoz, ukránokhoz és beloruszokhoz írt részeiben a kialakuló nemzetiségek közötti viszálykodás beszüntetésére a közös történelemre hivatkozva intéz felszólítást. Emellett „Nincs elegendő erőnk a birodalomhoz!” felkiáltással az összes expanziós, birodalomépítési szándékot elutasítja. Annak ellenére ragaszkodik a tekintélyuralmi rendszerhez, hogy elismeri Montesquieu népi választás és földrajzi determinizmus elméletét, ebből eredeztethető az a szolzszenyicini közhely, miszerint az oroszoknak szükségük van a diktatúrára. (Szolzszenyicin, 1991, old.: 13-51)

Természetesen a létrejövő új orosz állam külpolitikáját nagyban befolyásolta a kommunista előd és annak nagyhatalmi szerepe. Az utódállam célja egyértelműen a hidegháború végi státusz megtartása lett és eköré szerveződött a birodalmi tudat is,¹⁴ amellett, hogy az ország különböző külpolitikai irányvonalakat tűzött ki maga elé. A felbomlás után, a 90-es években több kérdés felmerül ezekkel kapcsolatban. A megjelenő önállósulási tendenciák mellett az országban változatos társadalmi álláspontok képviseltették magukat, mint pl. a Szovjetunió helyreállítását követelő irányzat vagy a hazafias-patrióta tábor, amely

¹⁴ Oroszország az unió megszűnése után is nagyhatalom maradt, ám ezt inkább nukleáris haderejének köszönheti, mintsem gazdasági potenciáljának. Ennek következtében a felbomlást követő években nem az érdekszférák kiterjesztése és az ideológiai fölény a külpolitika célja, hanem az előbb említett világhatalmi státusz megtartása.

nyugatellenes ideológiai és politikai célokat tűzött ki maga elé. A kora 90-es éveket a Deák András által atlantista külpolitikának nevezett jelenség uralja. Mind a belpolitikát,¹⁵ mind pedig a külpolitikát ún. sokkterápia alá vetették, amely utóbbi szempontjából azt jelentette, hogy a létrejövő orosz állam az eddigiekhez képest teljesen ellentétesen, szinte azonnal a nyugat szövetségét, a nemzetközi szervezetekbe való csatlakozást kereste és bár elfogadta a többpólusú világrend megszületését, saját magára még mindig a hidegháború szuperhatalmaként tekint. Az elsősorban amerikai irányba való közeledést a sokkterápia okozta belső feszültségek közepette a hazai közönség nem értékelte olyan jól, mint azt a felső vezetés remélte. A közvélemény „Amerika-barát infantilizmusként” értékelte a külpolitikát, amelyet az időközben kitört délszláv háború is mélyített, erre a későbbiekben részletesebben kitérek (Deák, 2005, old.: 29-31; 45-47; 60-63; 97-102; 133-135 ; Kiss, Sakleina, & Kortunov, 1998, old.: 293-299).

A Szovjetunió szuperhatalma által képviselt presztízs eltűnése, a korábbi birodalmi múlt, a bel- és a külpolitika romjai, az eszkalálódó kisebbségi konfliktusok orientációváltást eredményeztek a külpolitikában. A nyugathoz való közeledést felváltotta a „közel-külföld fókusz”, amely a volt tagországokra koncentrált. A kölcsönös gazdasági kooperációt ígérő Független Államok Közössége megalakította a FÁK-térseget, amely a 90-es években „gyűjtötte össze” nagyrészt a kaukázusi és közép-ázsiai posztszovjet államokat. Ennek egyik jogutódja lett később a szintén hasonló célokkal létrejött Eurázsiai Gazdasági Unió. A két szervezet célja a térség centralizálása. Utóbbiban a 19-20. század egyik domináns birodalmi filozófiája, az eurázsiaiság is megjelent.¹⁶ Természetesen egyik organizációban sem elhanyagolható az orosz jelenlét, sőt mondhatni ezek a szervek orosz állami vezetéssel működnek.

A délszláv háború poklával és a NATO kelet-európai bővítési tervével tovább nőtt a nyugat és az orosz állam közötti szakadék. A jugoszláv háború kapcsán bár Washington vezette a nemzetközi politikai akciókat, 1994-re¹⁷ Oroszország és az USA helyzetről alkotott helyzetértékelése teljesen különbözött, ráadásul a hivatalos orosz álláspontban megjelent a pánszlávizmus korábbi eszménye. (Deák, 2005, old.: 97-102)

¹⁵ A belpolitikai sokkterápia Jegor Gajdar nevéhez fűződik, aki radikális eszközök segítségével, kívánta egyszerre bevezetni a piacgazdaságot és megteremteni annak feltételeit.

¹⁶ A politikai filozófia az 1920-as években formálódott Nyikolaj Trubeckoj és Pjotr Szavickij által, akik Oroszországot a keleti, ázsiai népekkel való katonai-gazdasági összefogásra buzdították, ugyanis az ideológia alapján Oroszország területe, kultúrája és magatartása miatt se nem európai, se nem ázsiai ország, inkább valahol a kettő között található (ahogyan területe is), afféle harmadik utas. Az eurázsiai eszme a mai napig az orosz birodalmi politika egyik meghatározó eleme, hiszen a korai atlantista politika sikertelenségét követő nyugati kapcsolatomlás eredményeképpen az orosz állam kelet felé fordulva új gazdasági kapcsolatokat létesített. (Kiss, Sakleina, & Kortunov, 1998, old.: 253-259; 280-289)

¹⁷ Ekkor döntött az USA a jugoszláv fegyverembargó teljes feloldásáról.

A 21. század modern nacionalizmusa és imperializmusa

A sikertelen belpolitikai konszolidáció, a nyugati nyitás és a délszláv háborúban tanúsított tehetetlenség 1997-re Oroszországot viszonylag „súlytalan tényezővé” tette. Többek között ezek vezettek az újbóli izolációs politika kezdetéhez, amely a 2000-es évekre a lehető legszélsőségesebbé vált. Oroszországban a 90-es évek gazdasági és társadalmi válsága a fasisztoid és nacionalista csoportok megerősödését hozta az ezredfordulóra. Pal Kolstø leszögezi, hogy ennek az új, imperializmus által igencsak dominált nacionalizmusnak az alapját az etnikai összetűzések adják. Az általa etnonacionalizmusnak¹⁸ nevezett jelenség szerves részét képezi a rasszizmus és idegengyűlölet. Ez a folyamat az 1990-es és 2000-es évek tájékán felerősödött, amikor az Oroszországból nyugatra vándorló emigránsok helyére kaukázusi és belső-ázsiai munkások ezrei áramlottak. A statisztikákban fellelhető a szovjet előd lelkülete, hiszen a moszkvai lakosságot összefoglaló táblázatból a nemzet-főváros cím elérése érdekében elegánsan kihagyták az illegális bevándorlókat, de azt is megemlíthetjük, hogy a munkások kétharmada papírok nélkül dolgozott a keleti országban. Kolstø azt is hozzáteszi, hogy Lilia Sesztova írása szerint az ezek következtében kialakuló idegengyűlöletet a kormány aktívan bátorította és alkalomadtán ki is használta. (Kolstø, 2016, old.: 1-18)

A Szovjetunió felbomlása után és a millennium környékén az orosz állam több háborút is viselt a tőle elszakadni vágyó vagy függetlenségüket kikiáltó államok és etnikumok ellen. Többek között ilyen az első csecsen háború vagy a grúz-orosz háború is, bár utóbbi esetén vitatott melyik fél akciója volt a kiváltó ok. A csecsen háború az önálló állam kikiáltása miatt kezdődött, amelyet az orosz haderő először eltiport, majd a további háborúkat terrorista akciónak minősítette. Egy újabb birodalmi-szovjet örökség a 21. század sajátosságaival keverve. A nemzeti lázadások leverése az impérium és a Szovjetunió felkeléseire emlékeztet (lengyel felkelések, 1905-ös felkelés, magyar, német és cseh szabadságharcok), és mivel ezeket később terrorakciónak minősítették az orosz állam egész nyugodtan elnyomhatta a térség bármilyen politikai-katonai kezdeményezését.

Az etnonacionalizmus, patriotizmus és idegengyűlölet felhasználásának csúcspontja a Krím-félsziget Putyin általi annektálása 2014-ben. Az orosz elnök két évvel korábban tett nyilatkozata kettős töltetet hordoz magában. Elutasítja az ultranacionalistákkal való kiegyezést, azonban őket mégis tömöríteni kívánja „saját” ideológiájában, az államközpontú nacionalizmusban. Ennek eredménye belföldön az erőltetett russzifikáció. (Rutland, 2012) Ez

¹⁸ „Ezekre a nacionalistákra leggyakrabban etatistaként vagy imperialistaként reflektálnak. Velük szemben helyezkednek el azok az etnonacionalisták, akik nem az orosz államért, hanem az orosz népért, mint etnikailag pontosan meghatározott csoportért harcolnak.”

a tézis visszatért az orosz nemzet történelmi- és etnikai küldetéséhez (bár Emil Pain azt is rögzíti, hogy napjainkban újfent a nacionalizmus etnikai irányzata kerekedik felül). Az ezt követő évek katonai megmozdulásai mást állítanak.¹⁹ Az annexiót követően antiimperialista csoportok szerveződtek, amelyek birodalomellenes, szovjet-politika ellenes tüntetéseit a rendszer leverte. A 18. századtól kezdődő, kezdetben francia forradalomból táplálkozó nacionalizmus és imperializmus 21. századi nyugatellenes birodalmi politikává való átalakulását nevezi Emil Pain „imperial-syndrome”-nak vagy imperialista-szindrómának. Gecse Géza összefoglalójához hasonlóan ő is végigköveti az imperialista tudat fejlődését egészen Vlagyimir Szolovjov korától a Krím annektálásáig. (Pain, 2016, old.: 46-75)

Az orosz állam struktúrájának fejlődését Marlene Laurelle Pal Kolstø tanulmány gyűjteményében vezeti végig. A 2011-től datált harmadik stádiumban konzervatívnak nevezi az orosz államot, emellett pedig összegyűjti annak autoriter jegyeit, mint pl. az egyes demonstrációk erőszakos elfojtása, a személyiségi jogok figyelmen kívül hagyása, illetve társadalmi kompromisszumok lehetőségének elvetése. Az új rendszer új ideológusokat szül. Az állam nagyhatalmi- és kultúrpolitikájának alapjait olyan személyek alkották, mint Borisz Grízlov, aki jelenleg a belaruszi orosz nagykövet, vagy Alekszandr Dugin. (Laurelle, 2016, old.: 275-298) Hasonló jelenség figyelhető meg, mint a cári vagy a szovjet időkben, azaz a teoretikusok a személyi kultuszt erősen gyakorló vezető köré csoportosulnak.

A ma történelmének eseményei, az orosz-ukrán háború belső céljairól csak találgatni lehet. Posztszovjet reintegrálás, imperialista birodalomépítés, bosszúhadjárat, egy ember megalomán személyisége, ezek közül a 21. század embere éppen azt választhatja, amely felháborodásának jogosságát véleménye szerint igazolja. A háború jellegének agresszív, imperialista, hódító jellegének ténye azonban vitathatatlan.

A rap

Napjaink egyik legkifejezőbb művészeti ága a zene, amely többek között a nagy horderejű történelmi események, valamint különböző gazdasági-, politikai, illetve társadalmi krízisek feldolgozását segíti. Ennek legszókimondóbb és legtöbb társadalmi üzenetet hordozó válfajai a rock és a hip-hop, utóbbin belül pedig a rap. Ezen műfajok képviselői gyakran kritizálják az emberiség által létrehozott politikai struktúrákat, adott esetben a rossz életszínvonalat, a szólásszabadság hiányát és a korábban említett krízisekre adott válaszokat,

¹⁹ Az ukrán forradalom után a nyíltan orosz-barát elnök eltávolítása és a nagyszámú orosz lakosság száma miatt Oroszország megszállta a félszigetet. Ezután több, sikertelen népszavazást is tartottak az nagyorosz nemzethez való csatlakozásról, azonban továbbra is megmaradt az orosz katonai jelenlét, így csak, *de facto* az orosz állam része. Az inváziót a világ több nemzete sem ismerte el.

saját generációjukat, egymást, a rivális irányzatokat és még sorolhatnám. A Wikipédia szócikke szerint a rap olyan könnyűzenei műfaj, amely egyesíti a ritmust, a ritmikus beszédet és az utcai nyelvjárást. „Egy folyamatosan ismétlődő, monoton ritmus adja az alapot, amelyre szlengben bővelkedő, gyors, gördülékeny, rímelő, előre megírt vagy improvizált dalszöveget kántál a rappelő személy (rapper).” (Wikipedia, 2021) Forrását a hiphop (amely egyben a zenei alapot is szolgáltatotta), a blues, a jazz, a 60-as évek afroamerikai költészete, illetve a *Sprechgesang* és a *Sprechstimme*²⁰ érdekes elegye adta. A zsáner az utcai kultúrával és fekete társadalommal való szoros kapcsolata miatt egy ideig rétegműfajnak számított, amely a „valahova tartozás” érzése mellett segített feldolgozni a fekete közösséggel szembeni rasszizmust és diszkriminációt.

Amerikai raptörténet

A rap nem létezhetne a korábban említett hiphop nélkül ezért először ennek a kialakulását szeretném röviden bemutatni. A hip-hop története című sorozatban a műsorvezető Shad (aki egyébként maga is elismert zenész) és a műfaj még ma is élő legendás alakjai vezetik végig a nézőt a kialakulástól egészen napjaink hiphopjáig. A Netflix által vetített sorozatból megtudhatjuk, hogy a zsáner az 1970-es évek New Yorkjának Bronx nevű városrészében született, amely a korszak gyakori tűzvészei miatt olyan volt, „mintha atombombát dobtak volna rá”. A korszak New York-i, fehér, úri közösségével azonosított diszkó-hangulatának egyfajta kifacsart és fekete stílusba átültetett verziója lett a hiphop, amelynek első úttörője DJ Cool Herc volt. A ritmusos versmondás alapjai már itt megjelentek, hiszen Coke La Rock²¹ bár nem nevezi magát igazi, korai, *old school* rappernek, ennek ellenére hatása nem elhanyagolható. A városrészt a mai napig többnyire afroamerikai és latin közösség lakja, körükben gyakori az utcai bandákhoz való csatlakozás. A köztük való rivalizálást és ellenségeskedést kívánta beszüntetni az Afrika Bambaata által alapított Zulu Nation mozgalom, amely emellett a Cool Herc által létrehozott, egyelőre névtelen műfajt is népszerűsítette. A legelső kisebb áttörést a Grandmaster Flash and the Furious Five nevű formáció hozta, amely ötvözte az egyre terjedő hiphop zenét a rappel. Az egyre gyarapodó előadók és a közönség számára a Sugarhill Gang által 1979-ben kiadott album adta azt, amitől kommerszé vált a zsáner, azaz amellett, hogy szinte mindenkihez eljutott egyre inkább a gazdaság és

²⁰ A *Sprechgesang* expresszionista énektechnika, az éneklés és a beszéd közötti folyamat. Bár néha felcserélve használják, a *Sprechgesang* közvetlenül az operai recitativ éneklési móddal áll kapcsolatban (amelyben a hangmagasságokat énekeljük, de az artikuláció gyors és laza, mint a beszéd), míg a *Sprechstimme* közelebb áll magához a beszédhez (mivel nem hangsúlyoz külön hangmagasságokat). (Wikipedia, 2022)

²¹ Coke La Rock sokak szerint New York első MC-je. A Netflix sorozatából kiderül, hogy Cool Hercel közös estéin a „a rappelés” csak kiszólogatás volt barátaikhoz, amelyet a DJ által diktált tempóra és ritmusra tett.

profitorientáltság jellemezte. A rap tehát nevezhető a hiphop alműfajának, amely további zenei típusokra bontható. A 80-as években kialakult a gengszter és a maffiózó rap, amelynek egyik első képviselője Schoolly D és amely a szinte tipikusan amerikai gengszterek, bandák és maffia családok életét dolgozza fel.

A rap egy nagyon adaptív zsáner, így a zenetörténelem során kialakult legtöbb műfajjal vegyítve megállja a helyét, ezzel pedig új egységet hoz létre, mint pl. a country rap, az emo rap vagy a rap opera. A rap témája a korai évektől kezdve olyan, ami őszinteségre, kendőzetlenségre és egyenességre sarkallja előadóját. A szexualitás, az élet szeretete, valamint későbbiekben a drogfogyasztás, a gengszter élet és a kormányzati döntések kritikája soha nem képezte tabu tárgyát.

Orosz raptörténet

Az orosz rap esetében kettős fejlődésről beszélhetünk, vízválasztóként pedig a 2010-es évek legeleje szolgál. A rendszerváltás előtt a hatalommal szembeni ellenállást a zenei életben a rock együttesek és a körjük szerveződött társadalmi réteg adta. Az oroszországi rap dátum szerinti megjelenését 1983-ra teszik, amikor Alekszandr Asztrov, Kujbisev város egyik lemezlovasa készített egy 25 perces műsort a helyi *Chas Pik* rock együttesel, amelyet Rap néven, kazettaalbum formájában hamarosan az egész országban hallgattak. Az albumon a *Chas Pik* zenéje mellett olyan nyugati klasszikusok szerepeltek, mint pl. a Sugarhill Gang vagy Captain Sensible, aki Nagy-Britanniában vált híressé. Az 1980-as évek közepétől a rockot játszó bandák, így például az Alisa nevű együttes is elkezdett olyan szövegeket írni, dallamokat komponálni, amelyekben megfigyelhetők a hiphop alapjai, a rap szellemisége. Az első önálló orosz rap és hip-hop előadók, mint pl. Bogdan Titomir nem Bronx afroamerikai közösségének eredeti, jazzel kevert hiphop zenéjét juttatják eszünkbe, hanem a 90-es évek diszkóit, esetleg a funk stílust. Említésre méltó korai előadók továbbá: Jurij Bogdanov, Jan Merenszkij, Nyikolaj Parfenjuk vagy Valerij Lobanov. (Wikipédia, 2022b)

A szovjethatalom lebomlása után a 90-es, 2000-es években éppen kinyíló posztszovjet társadalom megtalálta a maga rapper bázisát. Olyan új előadókat sorolhatunk ide, mint Basta, Kasta, Noize MC vagy Guf, azonban átütő sikert egyikőjük sem aratott, a rap továbbra is rétegzene maradt. Ennek okát a korábbi korszak nagy zenészeiben kell keresni, sőt kezdetben kifejezett ellenszenvet figyelhetünk meg a rappel szemben. A siker mértéke immáron nem a koncertek száma határozta meg, hanem az, hogy mennyire hasonlítanak „a 80-as évek rock költőire”, Cojra vagy Vicsockijra. Emellett az orosz rap nem érte el nyugati testvére „globális” jellemzőjét, azaz nem lett egyszerre lokális és globális. Ehelyett rétegzene lett, amely az

alvilágot és a kis- illetve középosztályt szórakoztatja. (M. Nagy, 2020a; Kukulin, 2020; Wikipédia, 2022b)

Igazi, átütő rap-sikereket csak a 2010-es években Oxxxymiron, Husky, Face, Luperkal vagy Mnogoznaal tudott elérni, mégpedig azokkal az egymás ellen irányuló, kifejezetten agresszív rap-harcokkal, amelyek többek között a politikai szatíra egyik eszközévé emelték az orosz rapet. Az agresszivitás, a politikai instabilitás feldolgozása, illetve a tény, hogy ezen előadók is „a semmiből jönnek” képessé tette az orosz közönséget arra, hogy azonosuljanak személyükkel, zenéik üzenetével és álláspontjukkal. Imponálóvá vált az, hogy a korrupció és az orosz oligarchátus világában ezek a zenészek nem váltak a felsőbb társadalmi osztályok tagjaivá, nem felejtették el azt, hogy honnan indultak. A felsorolt előadók ellen a politikai hatalom komolyan fellépett, erről a következő fejezetben részletesen beszámolok. (Kukulin, 2020)

M. Nagy Miklós Az orosz rap, mint nemzeti eszme című esszéjében idézi Dmitrij Bikov²² szavait, aki kitűnően összefoglalja a mai orosz *hardcore* rap lényegét és történetét: „*A rapet kirökhöghetik a politikusok és a trógerek, mindenki, aki nem embermódra él, gúnyolódhat rajta; Oroszországban a rap a helyi nagydumások művészetéből alakult ki, akikben megvolt a cinizmus és bű tipikusan orosz keveréke. Mondják csak a tudósok, hogy a rapet feketék hozták létre – mi érezzük, hogy az igazi rap a miénk, fehéreké, mi hoztuk létre itt, a matrjoskababák országában, ahol a fehér polgárok rosszabbul élnek, mint a feketék! A Csajkovszkij-opera országában, ahol minden rapper nigger, ahol minden új folyamatból fekély lesz, mi itt mindannyian lényegében smaszerek és egyben rapperek vagyunk, Gennyesek mindannyian, mint az SZKP. A gyerektől a banditáig, Trockijtől Brodskijig, a koldustól a hipszterig, Puskindól Gogolig, Majakovszkijig, Viszockijig, Prokofjevig, Sztravinszkijig, Nyekraszovig, Belinszkijig, Zinovjevig, Dzerzsinszkijig, az örült Nyizsinszkijig, Svetlovig, Szeverjanyinig, Makanyinig, Potanyinig, az alkeszekig, a gayekig, a leszbikusokig, Janka Gyagilevától Vitalij Biankiig, Limonovig, a vörös Milonovig, a megholdogult Akszjonovig, az eleven Rogyionovig – Karenjinák és Leninek, Zacepinek és Repinek, mi itt Oroszországban mind dühösek vagyunk, Oroszországban mi mind rapperek vagyunk, szeretjük a rapet, imadjuk a hip-hopot, olyan igaz ez, mint a bazmegazanyád.*”. (M. Nagy, 2020a) Éppen ezért választottam dolgozatom második részének témájaként azt a problémát, hogy az előbb említett orosz nyelvű hip-hop/rap miként dolgozza fel a birodalmi tudat jelenségét, milyen politikai üzeneteket hordoznak, illetve hogyan viszonyulnak a hivatalos állami ideológiához, politikai gyakorlathoz.

²² Dmitrij Bikov 1967-ben született orosz költő, író, újság- és életrajzíró. A 2010-es években nagy népszerűséget elérő rap divatosságának megindoklásakor ő nevezte először az orosz rapet költészetnek.

A fentebb említett gengszter rap Oroszországban más utat járt be, mint az Egyesült Államokban. Nyugaton, ahogy a világ legtöbb országában, a bandákhoz való tartozás tetoválásokkal került kifejezésre, illetve Amerikában a bandatagok letartóztatása, illetve az ezzel összefüggő „testékszer-törvény”²³ miatt a rapperek viseletének kötelező darabjai lettek a nagy, vastag láncok és egyéb testékszerek. Ezzel szemben Oroszországban nem alakult ki amerikai mértékkel mért gengszter rap, a *hardcore* rapperek, akik feldolgozzák a fentebb felsorolt tabu témák mellett a gettók és a bűnöző élet mindennapjait nem viselnek kilós láncokat, ezek helyettesítője „csak” a teletetovált test lett.

Kukulin a rap egyik meghatározó elemének tartja azt, hogy a társadalom miként dolgozza fel a szociális- és gazdasági válságokat. A 19-20. század urbanizációjának és globalizációjának következménye az emberi kapcsolatok teljes elhidegülése, a kényelmetlenség és a bizonytalanság konstans érzése. Az emberek 3 módot dolgoztak ki ezen érzések csökkentésére, eltörlésére:

- a vallás és a hitélet összetartó erejét;
- a modern és posztmodern művészeti stílusok segítséget nyújtottak a katasztrófák, krízisek és történések feldolgozására;
- a 20. század második felében kifejlődő tömegkultúra különböző formái (komédia, melodráma, rock) segítettek.

Utóbbi egyik eszköze lett a rap is a 70-es évek közepétől, amely paradox módon kombinálta az előadó maszkját és a társadalmi tabuk ledöntését. Az orosz rap esetében az előadók a kis- és középosztály alvilágait képviselték és elterjedt a gopnyik-kultúra, amelyhez a nyugati, háromsávós Adidas melegítő viselete, a tetoválások és a kopaszra borotvált fej jelentették a hatalom ellen „feltétlen” lázadó, ellenszenves underground közösséget.

Az orosz rap elnyomása, átformálása

A Szovjetunió felbomlását követően a kultúrát érintő tiltások feloldódtak és sokkal szabadabb lett az önkifejezés, a véleménynyilvánítás és a művészi élet. Új zenei műfajok jelentek meg, mint a rap vagy a jazz, a meglévők pedig tovább virágoztak, mint a pop vagy a rock. Az ország fasizálódásával párhuzamban az utóbbi két műfaj előadói sorra kritizálták a kormány intézkedéseit, annak ragaszkodását nagyhatalmi politikájához és ezzel együtt viselt háborúit, a fokozódó cenzúrát, a rendőri és titkosszolgálati hatalmat és a többpártrendszer

²³ Az államnak jogában áll a letartóztatott minden ingóságát és vagyonát lefoglalni bármiféle hivatalos dokumentum nélkül, illetve amennyiben ezek a bírósági ügy folyamán, mint bizonyíték kerülnek felhasználásra, akkor az azokat elkobzó hatósági szerv ezeket elzárva tartja. Amennyiben, mint nagy értékű ingóságok kerülnek elzárásra, akkor az adott ügymenet lezárását követően a vádlott visszakérheti ezen tárgyait.

látszatának fenntartását. A 2000-es évek elejének legnevesebb ellenzéki együttesének mondható a Pussy Riot punk-rock zenekar. A rapen belül többek között Husky, Face és Oxxxymiron az ellenzékiiség legkorábbi képviselői. Ellenük az állami vezetés gyakran fellépett²⁴ és Putyin nem titkolt céljává vált, hogy a rapet, mint zenei zsánert állami irányítás és vezetés alá vonja éppen annak szabadelvűsége miatt. Az elnök úgy fogalmazott 2018-ban, hogy a rap nem másról szól, mint szexről, drogról és ellenzékiiségről. Ezek közül a narkotikumok a legveszélyesebbek, mert a nemzet leépüléséhez vezetnek. A korábban említett államot kiszolgáló rap és hip-hop alapja a Timati vezette Black Star Group, illetve összes vele kapcsolatba hozható zenész lett.

A zene által nyújtott alkotói szabadság, a társadalmi kérdésekre adott válasz, egyes krízisek erős, gúnyos kritikája és a tabu-témák (drog, szex, homoszexualitás korrupció, mentális betegségek) kendőzetlen bemutatása vezetett oda, hogy a 2010-es évektől az orosz kormány változatos repressziós eszközökkel akadályozta meg az általuk kicsit is veszélyesnek ítélt egyének vagy csoportok fellépéseit.²⁵ 2018-tól az állami direktíva az irányított, központilag támogatott, hatalmat népszerűsítő és „képviselő” kulturális közeg létrehozása mellett döntött, amelyet Vlagyimir Putyin jelentett be egy sajtótájékoztatón. (CNN, 2018.)

A fentebb említett „államosítás” okait egyszerűen megmagyarázhatjuk. A zene, ahogy azt már korábban többször említettem, az egyik legszabadabb kifejező eszköz a művészetek közül, emellett pedig egy időben tud nagy tömegeket mozgósítani és olyan burkolt formában eljuttatni hozzájuk a kívánt üzenetet, hogy direkt módon sosem uszított semmilyen politikai rendszer, konkrét törvény vagy rezsim ellen. A vádak szerint azok a zenészek, illetve zenekarok, amelyek a fentebb említett tabu témák bármelyikét akár csak megemlítik zenéikben demoralizálják, rombolják a társadalmi struktúrát, mindemellett pedig narkotikumokat, addiktív szereket és „megkérdőjelezhető, deviáns viselkedést” – homoszexualitást propagálnak. Olyan zenészek és bandák kerültek szinte azonnal tiltólistára, mint az IC3PEAK, a Pornofilm, Monetochka vagy a Frenizona. Természetesen a rap sem maradt cenzúrázatlanul, Face és Husky a legismertebb, betiltott rapperek. A represszió, amely azzal kezdődött, hogy koncerteket mondtak le technikai malőrökre fogva kis idő múlva odáig „fejlődött”, hogy a felsoroltak közül többeket letartóztattak, bíróság elé állítottak vagy teljesen ellehetetlenítették előadásait. (BBC News - Русская служба, 2018.)

²⁴ Több koncertjüket elnapolták vagy eltörölték, illetve rendőri kíséretet kaptak.

²⁵ A nemkívánatos előadók és zenekarok koncertjeinek szisztematikus ellehetetlenítése mellett az évtized közepétől kezdett körvonalazódni az államilag támogatott kulturális képviselők kiléte és ezt a későbbiekben tárgyalt, 2015-ben megjelent Лучший друг című szám, amely Putyin személyének népszerűsítését célozta. A három évvel későbbi sajtóközlemény igazolja, hogy a próbálkozás kudarc volt.

Ezek alapján láthatjuk, hogy ma Oroszországban a rap – ahogy ez a kulturális életmás szféráiban is megfigyelhető – két részre szakadt. A rendszer üldözöttjei, akiket muszáj ellehetetleníteni, letartóztatni és elítélni a későbbiekben Oxxxymiron által kifejtett művészi küldetés tudatot választották. A másik végletet azok az előadók képviselik, akik, ha művészi alkotásaikkal nem is, de állami támogatással szerzett anyagi javaikkal és kiállásukkal a fennálló hatalmi rendszer reprezentatív eszközei lettek. Az ebbe a kategóriába tartozó zenészek és rapperek állami rendezvényeken vállalt szerepükkel támogatják az egyfelől oligarchiának titulálható országot,²⁶ másfelől pedig tekintélyelvű, neofasiszta, posztszovjet maradványnak nevezhető politikai hatalmat.

Birodalmi tudat a modern tömegkultúrában

Ahogy a Bevezetőben írtam, a dolgozatban az orosz rapzenei élet öt meghatározó alakjának pályafutását veszem górcső alá és elemzem műveiket. Miyagi és Endspiel (Andy Panda) az ellenzékiesség óvatos képviselői, inkább a reggae univerzális békéjének üzenetét közvetítő párosa, akikkel szinte teljes ellentétben áll Oxxxymiron, aki az orosz antiputyinista rap egyik legnagyobb alakja. Oxxxymiront M. Nagy Miklós is kiemelkedően fontos alkotónak tartja, mivel zenéjének ritmusa, szójátékai, mondanivalója és képei azt bizonyítják, hogy többek között miatta nevezhető a rap a modern idők költészetének. A 21. században az autoriter berendezkedést teljesen elutasító előadók mellett Oroszországban megjelentek azok is, akik támogatják, sőt propagálják a kormányt és annak elnökét.²⁷ (Klasszis - Gondolatébresztők, 2020) Ennek a vonulatnak kétségkívül egyik legjelentősebb alakja Timati, aki Black Star Group néven lemezkiadót is alapított, nála kezdte pályafutását a szintén nagy sztárrá lett Egor Kreed.²⁸ Azt hozzá kell tennem, hogy utóbbi két rapper esetében szinte csak személyi képviselétről van szó, azaz zeneszámaikban – egy kivétellel – nem jelenik meg a rendszerpártiság. Esetükben inkább arról van szó, hogy az adott médiacelebritás pusztán a közösségi oldalakon, interjúkban és állami rendezvényeken vállalt szerepével támogatja a rendszert és annak képviselőit. A fejezetben lévő dalszövegek saját fordításaim.

²⁶ Oroszországban a rendszerváltás után az elhibázott gazdasági sokkterápiát és a privatizációt követően a masszív profitot termelő ágazatok, az energiahordozók és a nyersanyagok a felső osztály tagjainak tulajdonában került, akik az ezekből szerzett profittal és befolyással indirekt módon képesek hatni az orosz politikai életre. A milliárdosokkal ápoltság jó kapcsolat eredménye az, hogy Oroszország elnöke támogatásukat és akár vagyonukat élvezzi. Természetesen a kialakult helyzet igen labilis, bármely szereplő túlsúlyából fakadhat az erőegyensúly megbomlása és a mérleg nyelvének elmozdulása, amely szélsőségesebb következményeket eredményezhet (az orosz oligarchák halála – az ő halálukkal kapcsolatban csak spekulálni tudunk). (Sz. Bíró, 2022)

²⁷ A jelenség természetesen nem újkeletű. A kultúra és annak szinte minden irányzata és műfaja korábban a nem csupán a szórakoztató ipar része volt, hanem a hatalmat kiszolgáló, politikai propagandát közlő eszköz az uralkodó(k) kezében.

²⁸ Az előadók neveit az angolos írásmód szerint használom.

Miyagi, Endspiel és a reggaetonnal kevert rap

Azamat Kudzajev (Miyagi) és *Szoszlan Burnacev* (Endspiel vagy Andy Panda) Észak-Oszétiából származó zenészek, akik az orosz reggae, a bong vagy *káljännij rap*²⁹ és pop-rap egyik legismertebb képviselői. A populáris, szórakoztató dalok mellett művészetükben megjelenik az orosz totalitárius állam nacionalizmusához való viszonyuk. Mielőtt rátérnék zenéjük orosz imperializmussal való kapcsolatára, szeretném ismertetni pályafutásukat.

Miyagi, avagy Azamat, 1990. december 13-án született Vlagyikavkaz városában. Fiatalon nagy tehetséget mutatott a zenélésben, sokat olvasott. Édesapja hivatását követve ő is sebész lett, azonban nem sokat dolgozott a szakmában, a zene hamar elcsábította. Szoszlan, művésznevén Andy Panda öt évvel fiatalabb, mint Miyagi, akihez hasonlóan ő is Vlagyikavkazban született és hamar a zenéhez fordult. Dope Recordsnál töltött rövid éveik alatt szoros barátság alakult ki kettejük közöttük. A duó 2015-ben alakult meg egyszerűen Miyagi & Endspiel néven, utóbbi pedig kis idővel az Andy Panda nevet vette fel, ebből a két névből pedig művészetükre is fontos következtetéseket vonhatunk le. Azamat és Szoszlan olyan neveket választottak, amelyekkel a nemzetközi porondon is szerepelhetnek, így a befogadó számára pedig nélkülözhető az orosz nyelv ismerete. A rapper duó sikeresen összemosza az általuk képviselt kulturális határokat: az oszét alapok gyakori megjelenésével azt az érzést keltik, hogy nem felejtették el honnan jöttek; az orosz szöveg, annak értelmezései a keleti kultúrát képviseli; továbbá a veszternizált nevek, a pattogós ritmus, illetve az olykor-olykor angol refrén dalaikat befogadhatóvá teszi azoknak is, akik nem szláv nyelvterületről származnak. Ez a multikulturális, többnyelvű imidzs egyszerre integrálja az orosz művészetbe a modern nyugati és keleti kultúrát az orosz állam hivatalos kultúrpolitikai ideológiájával, propagandájával, izolációs és posztkolonialista céljaival és sovinizmusával szemben.

Sikerességüket jól jelzi, hogy dallamos, hangulatos zenéikkel már 2016-ban Oroszország-turnéra indultak és gyakorlatilag mindenhol teltházas koncertet adtak. Évente új albumot adtak ki, amely nem csak oroszországi, de külföldi sikereket is hozott nekik, amelyet 2021-es londoni koncertjük bizonyít. Észak-Oszétia háborús övezet³⁰ mivolta miatt gyermekkorukat több interjúban is a tipikus amerikai gettókban való felcseperedéshez hasonlítják, ez pedig többször megjelenik zenéjükben és klipjeikben is, ahogyan nacionalizmusról alkotott negatív álláspontjuk is. (Grugyina, Jekatyerina, 2022; Trunov, 2017)

²⁹ A bong rap a vízipipa bárok megjelenésével terjedt el. Olyan zenét jelent, amely nem feltétlen tartalmaz mély, művészi gondolatokat, egyszerűen csak hangulatos, ritmusos és fülbemászó. (Grugyina, Jekatyerina, 2022)

³⁰ Az oszét-ingus, majd később az orosz-grúz konfliktusok folyamatos háborús és migrációs övezetté alakították a térséget, amely tovább erodálta az amúgy sem fejlett infrastruktúrát.

Yamakasi³¹

A páros Yamakasi című dalában a szülőhazájuk háborúinak lefestése mellett³² több mély morális kérdést is felvet. A fiatal generáció pénzhajhászása, a szülőváros és a tradíciók szeretete mellett képet kaphatunk Vlagyikavkaz kettősségéről, amely hasonló a pétervári időszak kulturális dualitásához. Ezt az első versszak és a refrén is megerősíti. Minden pozitív emléket és élményt egy negatív követ, Miyagi és Andy „Paradicsoma olykor földi pokollá változott”, amely a szovjet- és posztszovjet imperializmusnak is következménye. Az általuk „álmok városának” nevezett Vlagyikavkaz egyenlő Pétervár utópista felfogásával, azonban az adott zenében is megjelenő gettó és égő városképek a fentebb említett poklot szimbolizálják. (Orfeus, В чем смысл песни «Ямакаси» Мияги?, 2020c)

« Моё маленькое гетто не оставит без ответа/ Тут что
ни полемика — е***ий Дом Советов [...] »³³

« [...] Непомерная моя чистая сторона/ Справедливо
принимала гостей/ Улыбалась тем, кто был близок по
духу нам/ Прогоняла смрад и нелепости/ Красота этого
города горела неистово/ Обжигала сводками новостей/
Бога я молю за тебя, Родина, близкого/ С тобой одной
до конца, хоть убей [...] »³⁴

A lírai én a város paradox mivoltával szemben ragaszkodó, szereti azt és képes lenne érte meghalni, de nem fordul át a nacionalizmus szélsőségébe. Ez a szeretetet a hagyományok tiszteletében és a nagy elődök megbecsülésében merül ki, nem pedig imperialista vágyak beteljesítésében.

³¹ Az album neve tisztelegés egy azonos nevű francia film előtt, amely arról szól, hogy bűnözők próbálnak pénzt gyűjteni egy beteg gyermek drága kezelésére. Hasonló erkölcsi paradoxonok az album több dalában megtalálható.

³² A Szovjetunió felbomlása idején a kaukázusi térségben Észak-Oszétiában és Grúziában élt a legtöbb oszét. A rendszerváltás viharai közepette kiélesedtek a nemzetiségi ellentétek, aminek következtében az etnikai tisztogatások elől több tízezer oszét kényszerült elhagyni otthonát.

³³ Az én kis gettóm nem hagy válasz nélkül / Itt minden polémia a szovjetek ki***ott háza. [...]

³⁴ „[...] Az én mérhetetlen tiszta vidékem/ Tisztességesen fogadta a vendégeket/ Mosolygott azokra, kik közel álltak lelkünkhöz/ Elűzte a bűzt és az ostobaságot/ Ennek a városnak a szépsége erős tűzzel égett/ Imádkozom Istenhez érted, Anyaföld, kedvesem/ Egyedül veled a végsőig, még akkor is, ha megölsz [...]”

« [...] За деяния дедов воздвигали монументы/ Мы
топили за любовь — каждый по-любому предан [...] »³⁵

A zeneszám videoklipjét rendező Igor Taraszov és Vlagyimir Ivanov az előadókkal együtt a „Temessük el a háborút” frázist a mű kulcsmondataként jelölte meg, a dalhoz készített videó egyik képkockáján pedig az előadók tényleg eltemetik a háborúskodás fegyverekkel teli koporsóját. (Smith, 2021)

Tantra

A Tantra című dal ugyanazon albumon található, mint a fentebb elemzett Yamakasi és a szélsőséges nacionalizmus totális elutasítása jelenik meg benne. A zene üzenete, amellet, hogy tanuljunk meg megbocsátani másoknak és saját magunknak az, hogy az egyetlen, ami a világot megmentheti a háború borzalmaitól az emberiség és a szeretet.

« [...] My inspiration, my experience, my legacy/
Humanization is the only chance to be a family/ My fuckin'
patience is running out, but I believe/ War will burn with
racists and evil nationalists [...] »³⁶

« [...] Себя наказали, себя надо простить/ Надо
вывозить до последнего раунда/ От этого гоневы нам
надо валить/ Дура — голова, моя музыка — тантра [...] »³⁷

Ahogy a Mood magazinban is olvasható, a dal nem véletlenül kapta a Tantra nevet.³⁸ Az előadók ezzel egyfajta nirvána közeli állapotot szerettek volna elérni, amely a béke legteljesebb formája. (Tashjan, 2020)

³⁵ „[...] Apáink tetteiért emlékműveket emeltünk/ A szeretetért nyomtuk – mindenki a maga módján hűséges [...]”

³⁶ „[...] A motivációm, a tapasztalatom, az örökségem/ Az emberségesség az egyetlen, amitől család lehetünk/ Elfogy a ki***ott türelmem, de hiszem/ hogy a háború elég a gyűlölködőkkel és a gonosz nacionalistákkal együtt [...]”

³⁷ „[...] Magatokat hibáztattátok, de magatoknak kell megbocsátani/ Muszáj kibírni az utolsó körig/ Ki kell törnünk ebből a körforgásból/ Bolond fejem – Tantra zeném [...]”

³⁸ A tantrizmus vagy a tantra az indiai vallási filozófia egyik iskolája, amely nagyon különbözik az ortodox védikus hagyománytól. Eredetileg a hinduizmus misztikus formája volt, majd később beépült a buddhizmusba. Vannak különösen ezoterikus és csodás formái is. Nevét a klasszikus Tantra szentírásokról kapta, amelyek amellet, hogy megtanítanak a Legfőbb Úr imádatára, segítenek elérni a nirvánát, a világi kötelékektől való megszabadulást és a teljes megvilágosodást.

No Reason

Az utolsó általam elemzett Miyagi dalban a pattogós ritmus és a fülbemászó dallam a rendőrállamok kegyetlenségét, a szabadságvesztés képét hordozza magában.

« [...] I'ma funny man, peace man, no war, no reason/
Angry, ugly policeman live in my blood/ Don't touch my
freedom (Ya-Man), Jah-Jah, bless my release, man/
Sunshine, my brother just listen my song [...] »³⁹

Emellett Miyagi és Andy szövegeiben gyakran megjelenik Babilon szimbóluma, amelyet azonosíthatunk a körülöttük lévő pusztuló világgal (mint az Atlant című számban) és ez itt is hasonló.

« [...] Черные мысли, черные лица, черный Babylon/
[...] »⁴⁰

Oxxxymiron, a rendszerellenes küldetéstudat szóvivője

Oxxxymiron Miron Fjodorov néven látta meg a napvilágot 1985-ben a mai Szentpéterváron orosz zsidó családban (szövegeiben gyakran nevezi magát orosz zsidónak). Édesapja fizikus, édesanyja pedig könyvtáros. Miron 9 éves volt, amikor családjával Essenbe költöztek, ahol 13 éves korában elkezdett a zenével foglalkozni. 15 éves korában Nagy-Britanniában folytatták életüket, ahol a fiút bipoláris személyiségzavarral diagnosztizálták.⁴¹ Nem sokkal később, 2008-ban felvételt nyert az Oxfordra, ahol diplomáját középkori angol irodalomból szerezte. Ez után folytatta zenei karrierjét és művészneve az oximoron költői képről Oxxxymiron lett. Bár 2013-ban visszaköltözött Szentpétervárra, két év múlva újra emigrált.

Oxy az autoriter Oroszország egyik legnagyobb kritikusa. Szövegeiben a letartóztatások, a korrupció és a cenzúra kegyetlenségeit olyan stílusban és képekkel írja le, amely miatt művészetét M. Nagy Miklós joggal nevezte az orosz költészet modern interpretációjának.

Кто убил Марка?

³⁹ „[...] Vicces ember vagyok, békés ember, ne háborúzz, nincs ok rá/ Dühös, undorító rendőr a véremlen él/ Hozzá ne érj a szabadságomhoz (Ya-Man) Jah-Jah áldd a szabadulásom/ Napsütés, testvér csak hallgasd a dalom [...]”

⁴⁰ „[...] Fekete gondolatok, fekete arcok, fekete Babilon [...]”

⁴¹ Ezt Биполарочка – *Bipolarocska* című számában részletesen kifejti.

A Кто убил Марка? – *Kto ubil Marka?*⁴² című önálló dal 2021-ben jelent meg és a rapper hírnév előtti életéről szól. Orfeus műelemzésében képet kaphatunk arról, hogy a rapper hogyan viszonyult az akkori rendszerhez, hogyan kezelte a hirtelen jött sikert és hogyan változott élete „tündérmeséből akciófilmmé”. A Miron – Roma Zsigan – Dmitrij Hinter⁴³ rapper trió közötti feszültség abszurd jelenethez vezetett. Az erről készült felvétel a zene videoklipjének első képkockáiban látható. A leszámoláshoz hasonló képkockákon Roma Zsigan követel bocsánatkérést a kiszolgáltatott helyzetben lévő, térdelő Mirontól és Dmitrijtől. Ez a dalban a következőképpen jelenik meg:

« [...] Так с мюзикла сменился жанр кино на «боевик»/
Лещи, колени, извинения, съемка [...] »⁴⁴

A főszerepben lévő Mark Miron Gorgorod albumának főszereplőjére utal, akit szintén Marknak hívnak és Oxy alakítja. Így a kérdésben Mark nevét helyettesíthetjük az előadóéval. Mark küzdeni akart a rendszerrel szemben, de vesztett ezért öngyilkos lett, ez azonban nem szó szerint értendő. A lírai én megszabadította magát korábbi láncaitól, mostantól ő felel saját sorsáért és nem térdel senki előtt. A dal egy vallomás, a múlt felvállalása és elfogadása, valamint részben a művész *ars poeticája*. (Orfeus, 2021a)

Город под подошвой

A cím tükörfordítása: város a talp alatt vagy város a talpam alatt és mind a kettő arra utal, hogy amellet, hogy ő a legnépszerűbb orosz rapper, aki miatt az országban elterjedt a rapkultúra, utódaival ellentétben felelősségtudatot érez hallgatóságával szemben. „A város a talp alatt metaforája annak, hogy befolyása most egyszerűen óriási. Olyan, mint Gulliver, aki nézi a várost, de nem akarja lerombolni. Meg akarja tanítani az embereket gondolkodni, éppen ezért vannak a zenéjében igazán mély gondolatok.” (Orfeus, 2021b)⁴⁵ A dal Oxy fellépéseinek történetén keresztül szúr oda a rendszerpárti előadóknak, akik állami rendezvényeken lépnek

⁴² Ki ölte meg Markot?

⁴³ Dmitrij Hinter Oxxxymiron egy jóbarátja, együtt alkották a Vagabund formációt. Zsigan egy kormánypárti rapper, aki személyesen is ismeri Vlagyimir Putyint. Ezt az is bizonyítja, hogy Zsigan nyerte 2009-ben a legjobb rap-előadó címét Oroszországban, amelynek díját az orosz elnök adta át. Amikor a duó ezt felrótta Romanak egyik számukban, az agresszív Zsigan felment Miron akkori lakására, ahol Dmitrijel együtt tartózkodtak és bocsánatkérésre kényszerítette őket. (Government of the Russian Federation, 2009)

⁴⁴ „[...] Így változott a musical akciófilmmé/ Feküdj, térdelj, esedezz bocsánatért, lövés [...]”

⁴⁵ « Город под подошвой — это метафора на то, что его влияние сейчас просто огромно. Он, словно Гулливер, смотрит на город, но уничтожать его не желает. Он хочет научить людей мыслить, отсюда и действительно глубокие мысли в его музыкальных произведениях. » (Orfeus, 2021b)

fel, akiknek ugyanolyan felelősségük van, mint neki, mégis visszaélnék ezzel és beállnak a hatalom mögé, sőt képviselik azt.

A dal videó anyagában egy ponton Miron egy áthúzott Kultizdat feliratú pólót visel, aminek több utalása is van. Amellett, hogy a dal kiadójának a neve, egyrészt a szovjet érában népszerű ellenzéki újságokat, a Szamizdatokat átalakítja a jelen Kultizdatjaivá, másrészt ezzel jelzi, hogy az ellenállás immáron nem az irodalmi életben, hanem a (zenei) kultúrában keresendő. Az áthúzás a hatalom és az Oxy által képviselt kulturális ellenállás közötti viszonyra utal.

Красота и Уродство – album ⁴⁶

Oxxxymiron szinte teljes diszkográfiája olyan dalokból áll, amelyek erősen kritizálják az orosz autoriter államot, kormánypárti rappertársait, a világot, amelyben élünk. 2021-ben kiadott albuma és annak címadó dala utóbbira tökéletes példa. A rapper kirohanásában összefoglalja Földünk legnagyobb problémáit. A depresszió népbetegségétől a járványokon, katasztrófákon, népiirtásokon és becsületgyilkosságokon át a szervkereskedelemig és a szegénységig minden súlyos jelenség megkapja a maga jelzőjét.

« [...] Детям — леденцы, диссиде ричин/ Цветет
гиацинт, идет геноцид/ Пир империи времени упадка/
Гурманы падки на гуманитарку [...] »⁴⁷

Партизанское радио⁴⁸ című dalában a történelem háborúin és személyiségein keresztül saját országának kettős helyzetét mutatja be. A lírai én a polgárháborúktól és a frontvonalaktól vár barátságot, ez a paradoxon pedig azt jelzi, hogy az országhatárokon belül kell egy ellenségkép, amely ellen a hatalom hadjáratot hirdet és ebben egyesülhet a társadalom. Ez a fajta politika az elnyomó rendszerek egyik legfőbb ismérve. Egy társadalmi, etnikai vagy kulturális rétegből ellenségkép válik, majd a központi hatalom ezzel szemben próbálja meg egyesíteni a népet és támogató bázist szerezni. Ugyanez a folyamat zajlott le az 1930-as évek náci Németországában a zsidókkal szemben, a Szovjetunióban kulákküldözés néven vagy zajlik még ma is napjaink Oroszországában az LMBTQ közösség tagjai- vagy csak szimplán a rendszerellenes egyének/csoportok ellen.

⁴⁶ Szépség és csúfság.

⁴⁷ „[...] Nyalókák a gyerekeknek, a ricin terjed/ A jácint virágzását, népiirtás követi/ A birodalom hanyatlása ünnep/ Az ingyencék vágynak az emberi javakra. [...]”

⁴⁸ Partizán rádió.

ОРГАНИЗАЦИЯ⁴⁹

A dal az orosz állam által elnyomott rapper réteg társadalmi bázisáról szól. Mivel a kormány-ellenes egyéneket a titkos rendőrség figyeli és ez alól Oxxxymiron sem kivétel, a rapper egy fiktív földalatti, tiltott mozgalmat alakít a hatalom által visszaszorított csoportból, amely jobban virágzik, mint valaha:

« [...] Нас ни догнать, ни мечом обуздать нельзя/ Ни одна стена нипочём/ Ведь мы — запрещённая организация/ Каждый из нас обречён замечать изъян/ Мироздания и расчёсывать/ Мы — запрещённая организация [...] »⁵⁰.

Oxy és az általa képviselt szervezet hadban áll a titkos rendőrséggel, az autoriter állammal:

« [...] Этнической чисткой не вывести/ Небо плиткой не вымостить/ Всех светлой палитрой не выкрасить/ Ересь не вымести, как ни старайтесь/ Инакость не выкосить, накоси-выкуси/ Нас преследуют сотни разведок/ Нас преследуют сотни разведок/ Нас исследуют толпы экспертов/ Мы исчезнуть способны бесследно [...] »⁵¹.

Timati, a kormány elsőszámú rappere

Timur Junuszov, művésznevén Timati, tatár származású orosz rapper, aki zsidó gyökerekkel is rendelkezik. Oroszországban 2004-ben egy tehetségkutató műsor miatt vált ismertté. Két évvel később alapította meg Black Star Group nevű zeneproduceri cégét, amely az évek során olyan előadókat tömörített, mint: Egor Kreed, Doni vagy Natan. Korán jött hírnevét azzal öregbítette tovább, hogy később zenéiben ismert orosz vagy amerikai sztárokkal működött együtt, így pl. Snoop Doggal vagy Filip Kirkorovval. A zenész ruházkodási termékcsaládot és étteremláncot is alapított, valamint videoklipjeiben számtalan márkát

⁴⁹ Szervezet.

⁵⁰ „[...] Nem érhet utol minket a kard/ Egy fal sem méltó hozzánk/ Mert mi egy tiltott szervezet vagyunk/ Mindannyian arra vagyunk ítélve, hogy meglássuk/ A világrend hiányosságait és fésülje át/ Mi egy tiltott szervezet vagyunk [...]”

⁵¹ „[...] Az etnikai tisztogatás nem tűntetheti el/ Az eget nem lehet átcsempézni/ Nem lehet mindet átfesteni egy világos palettával/ Az eretnekséget nem lehet elsöpörni, bármennyire is próbálkozol/ A másságot nem lehet elkaszálni, bármennyire is akarod/ Hírszerző ügynökségek százai vadásznak ránk/ Szakértők tömegei vizsgálnak minket/ Nyom nélkül eltűnhetünk [...]”

reklámozott, hirtelen nagy vagyonra tett szert. Rendszer közelségét az is bizonyítja, hogy 2012-ben beállt Putyin elnökválasztási kampánya mögé. Ezután a reppert és csoportját joggal azonosították a putyini kultúr-propagandával, miközben a zenészek kampányszereplésekkel hatalmas gázsikat zsebeltek be. A Timati-jelenség elég egyszerűen jellemezhető: a zenei életben nem, vagy csak nagyon ritkán foglal állást, a végletekig támogatja a fennálló hatalmi elitet és annak többi pártfogoltját, illetve a közösségi média változatos felületein bemutatja a rendszer által biztosított luxust és anyagi jólétet, amelynek következtében felállít egyfajta megélhetési standardot a hétköznapi emberek gondolkodásában⁵². Timati pártállását az alábbi két dolog nagyon jól tükrözi. Először is, nagyon jó barátságban van Ramzan Kadirovval, aki a Csecsen Köztársaság elnöke, és aki Putyin és az FSZB támogatását is bírja. Másodszor pedig, amikor 2022. február 24-én Putyin elrendelte az Ukrajna elleni „különleges katonai művelet” végrehajtását (valójában Ukrajna lerochanását), a világ országainak és egyúttal lakóinak is oldalt kellett választaniuk a konfliktus során. Az orosz társadalom döntéshelyzetbe kényszerült és míg a társadalom egy része az értelmetlen imperializmussal szemben foglalt állást, addig Timati és állam által támogatott művésztársai a putyini akciók elkötelezett támogatói lettek. (Ponomarenko, 2022; Rothrock, 2017.; Guzejeva, 2019)

Лучший друг

Timati és Sasha Chest közös, 2015-ben megjelent önálló száma napjaink orosz személyi kultuszának himnusza lett. A két előadó három percen keresztül mást sem csinál csak felsorolja Putyin (természetesen sikeres és pozitív) eredményeit, tulajdonságait és jellemzik vele való kapcsolatukat, amellet, hogy a nép egyszerű fiának titulálják az autoriter vezetőt.

« [...] Пирамида души, всплеск, красиво/ Россия,
встречай сына/ Города говорят об одном, мы поставили
новый рекорд/ Над головой мой триколор. [...] »⁵³

⁵² Ez azt jelenti, hogy az átlagos, dolgozó emberekre olyan pszichológiai hatást fejt ki, amely azt eredményezi, hogy ők is hasonló életszínvonalat szeretnének elérni ezzel pedig folyamatos munkára és a szegény ember megélhetési jelenségére butítva őket. Ez utóbbi abban nyilvánul meg, hogy megélhetési piramis legalján lévő társadalmi réteg, amely napról napra él, látva a luxust és a gazdagságot, nem a jobb életszínvonal elérését célozza meg, hanem az adott állapotában az anyagi jólét látszatát szeretné kelteni (más szóval új autó, nagyképernyős televízió, drága, márkás ruhák).

⁵³ “[...] A lélek piramisa lobog, gyönyörű/ Oroszország találkozz fiaddal/ A városok csak egy dologról beszélnek, hogy új rekordot állítottunk/ Trikolórom a fejem felett. [...]”

« [...] Знаешь, про любовь к тебе одной/ Мы с вами за
него всей страной/ Вы знали, он крутой супергерой/
Сегодня я игрок, мой друг со мной. [...] »⁵⁴

« [...] Русский продукт снова в цене/ Лада-седан, салют
Автоваз/ Мой лучший друг снова в игре/ Мой лучший
друг - один из нас. [...] »⁵⁵

Timati diszkográfiájának túlnyomó részét a szerelmes számok adják, de fellelhetünk olyan zenéket is, amelyek mondanivaló híján mást nem tartalmaznak csak a pénzzel és luxussal való kérkedést. 35 című dalában például felsorolja miket ért el eddigi életében, természetesen azt kihagyja, hogy a bemutatott javakat jelentős állami támogatással sikerült megszereznie.⁵⁶ El Problema, illetve Rolls Royce című dalaiban az anyagi javak autók képében jelennek meg. Míg előbbiben a két előadónak (Morgenstern és Timati) a legnagyobb problémája, hogy nem tudja eldönteni Ferrariba vagy Lamborghinibe üljön inkább, addig utóbbiban a két márkát fekete Rolls Royce helyettesíti. A dalok zeneileg semmi újat nem hoznak, az alapok ismertek, szövegük felejthető, de fülbemászó, videoklipjeik az anyagi javakkal való kérkedésen túl semmi mást nem nyújt, ezekkel pedig megteremtik a tökéletes tömegslágereket.

Egor Kreed, aki szakított a Black Starral

Egor Kreed vagy KReeD (polgári nevén Igor Nyikolajevics Bulatkin) multimilliomos családba született 1994-ben, ugyanis szülei Oroszország egyik legnagyobb diót és egyéb magvakat feldolgozó cég alapítói és vezetői (Unitron Ltd.). Az orosz Jutsin Timberlake-nek nevezett fiatal előadó 17 évesen lett internetes sztár, amikor az egyik ismert videó megosztó portálra feltöltötte első saját dalát. A dal sikere után gyorsan bekebelezte a Timati vezette Black Star Group, ezzel pedig elköteleződött a tatár származású rapper mellett. Jegor tipikus példája annak, hogy bár egyetlen dalában sem nyilvánít semmilyen politikai véleményt, közösségi médiában betöltött szerepe és Timatival való korábbi szoros kapcsolata a korábban felvetett Timati-jelenség ismérveit hordozzák. A rapper duó 2012 és 2019 között nagyjából azonos témájú dalokat adott ki, amelyek a pénzről, szerelemről, nőkről és kocsikról szólnak.

⁵⁴ “[...] Tudod, hogy szeret téged/ Az egész ország mögötte áll/ Tudtátok, hogy ő egy király szuperhős/ Ma játékos vagyok és a barátom velem van. [...]”

⁵⁵ “[...] Az orosz termék újra értékes/ Lada-szedán tisztelgés az Avtovaznak/ A legjobb barátom újra a játékban/ A legjobb barátom – egy közülünk. [...]”

⁵⁶ Arany (vagy aranyozott) ékszerek, órák; elegáns, márkás ruhák; szereplése a Forbes magazinban; drága, felsőkategóriás autók.

2019-ben Jegor megszüntette szerződését a Black Starral és saját utakon folytatta tovább a zenélést. Jurij Dugy vele készített interjújában az énekes azzal indokolja a szakítást, hogy nem volt számára elég művészi szabadság. Bár konkrét indokként sosem szerepelt az okok között úgy gondolom, hogy a Black Star kormány közelsége éppen akkor szerepet töltött be Kreed döntésében, mint az előadói independencia vagy az anyagiak. Ennek ellenére a 2019 utáni dalainak többsége szinte ugyanarról szól, mint a Black Star korszak számai. Egor dalait nem tudom a dolgozat szempontjából elemezni, azonban a videoklipjeiben szereplő anyagiasság a kormányközeli rapperek rendszertámogatását és luxusát idézi fel, erről tanúskodik a teljes Pussy Boy album vagy a We Gotta Get Love klipje.

Összegzés

Az egyértelműen látható Miyagi és Andy Panda munkásságában, hogy szövegeik nem tartalmaznak éles kritikát a rendszerrel, annak politikájával, törvényeivel szemben. Zenéjük általános mondanivalókat hordoz magában a drogok és a szélsőséges nacionalizmus ellen, a reggae univerzális békéjének üzenetét sugározza, a szerelem és a testvériség boldogságát adja át. A két oszét szülőföldjükhöz és hagyományaikhoz való ragaszkodása, a fiatalok tanításának vágya összefonódik az előadók melankóliájával és világból való kiábrándultságukkal.

Oxxxymiron esetében a dolog kissé árnyaltabb, mint a fentebb említett rapperekkel kapcsolatban. Bár napjaink történéseit megelőzően is erős bírálattal illette az orosz totalitárius rendszert és annak imperialista törekvéseit, dalaiban nagyobb szerepet kap az, hogy milyen is valójában Oroszországban élni. Oxy *ars poeticája* a saját művészi küldetéstudata mellett az, hogy átadja az orosz ember jogfosztottságának, paranoiájának érzését, megtanítsa hallgatóit gondolkodni, bemutassa a fasiszmus jellemzőit. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy zenéjében nem reflektál az orosz állam külpolitikai állásfoglalásaira, csupán nem hangsúlyos. Miron orosz rapkultúrával szemben támasztott korábbi elvárásai semmivé foszlanak, amikor a régi rapper küldetéstudat eltűnik és az egykor szókimondó műfaj, valamint zenészei beállnak a rendszer mögé, annak kulturális képviselőivé válnak.

Ami az orosz kulturális élet másik pólusát, azaz az állam által támogatott vagy megtűrt előadókat és művészeket illeti, az ő esetükben két véglet válik el, amit az elemzett rapperekkel kapcsolatban is megfigyelhetünk. Az első esetben, ha Timatit vesszük alapul, akkor megállapíthatjuk, hogy az ebbe a kategóriába tartozó előadók az esetek többségében nem zenéjükkel támogatják a fennálló hatalmi rendszert, hanem közösségi médiában vállalt szerepükkel, sajtó és média felszólalásaikkal vagy csupán megjelenésükkel. A dolog másik véglete a Egor Kreed-féle szereplés. Ebben az esetben a művész arra hivatkozik, hogy ő csak

szórakoztatni, gyönyörködtetni kíván, nem folyik bele a politikai játszmákba és nem választ oldalt, csupán élni szeretné saját életét. A gondolkodásmód mindaddig helytálló, ameddig nem egy elnyomó, fasiszta országban jelentkezik, ugyanis nem törődni a fennálló rendszerrel egyenlő a belenyugvással és végső soron a támogatással.

Az orosz birodalmi tudat kialakulása és jelensége óriási téma, alapjai pedig korszakonként, uralkodónként változik. Minden korszak a saját vagy közvetlen az őt megelőző imperialista filozófiára reflektál, ennek fényében a rap és annak számos ezzel foglalkozó irányzata a ma Oroszországnak állami nacionalizmusát tekinti fő témájának. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem dolgoz fel más területet. A dolgozatban elemzett Timati dal a cári önkényt és a sztálinizmus személyi kultuszát juttatja eszünkbe, míg Miyagi és Andy Panda Yamakasi című számában szereplő város, Vlagyikavkaz, Szentpétervárhoz hasonló kettőssége a szovjet állam sajátosságaival és a 20-21. század sikertelen nagyhatalmi politikájával keveredik. Oxxxymiron bemutatja nekünk, hogy milyen az orosz rapper akaratlanul vállalt művészi küldetéstudata, az orosz autoriter állam, továbbá kritizálja azokat az előadókat, akik beállnak a regnáló kormány mögé. Az egyes repressziós eszközök alkalmazásával mind az előadókban, mint pedig az őket hallgató emberekben az a kérdés merülhet fel, hogy valóban ennyire káros tartalmat gyártanak? Az erre adott állami válasz, azaz a problémásnak ítélt előadók betiltása, bíróság elé állítása egyetlen dolgot jelez, hogy a demokrácia, a vele szorosan összefüggő szólásszabadság és az összes embert megillető szabadságjogok Oroszországban nem léteznek.

Napjaink Oroszországnak birodalmi tudata kimerül a nagyhatalmi státuszhoz való beteges ragaszkodásban és az államközpontú nacionalizmusban, amely véleményem szerint egyfajta részleges, befelé forduló (de napjaink eseményeit nézve expanzív) imperializmusként is értelmezhető. Az orosz rap társadalmi hatása ezzel szemben folyamatosan nő, ezt az Kukulin-tanulmányban is olvasható népszerűségi adatok⁵⁷ is bizonyítják. A fejlődés hasonló, mint az amerikai rap esetében, azonban Oroszországban megfigyelhető az is, hogy a társadalmi-, gazdasági- és politikai krízisekre adott kritikák rap zenébe foglalása a központi hatalom konstans ellenőrzését vonta magával, emellett pedig az állam kialakította a saját, nagy tömegek mozgósítására és befolyásolására szolgáló rapper bázisát.

⁵⁷ 2016-ban Oxxxymiron és Gnoinyi rap harcát több, mint 33 millióan tekintették meg. Miyagi és Andy Panda átlagban hasonló számokat generál, néhány kiugró kivétellel, ahol a nézettségi szám elérheti akár a 694 milliót is (I Got Love). Noize MC és Pharaoh számain is hasonló, milliós nézettség gyűlik össze. (Kukulin, 2020)

Irodalomjegyzék

- BBC News - Русская служба. (2018.. december 26). IC3PEAK, Хаски, «Френдзона»: как в России запрещают концерты. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=bQf77YpV3bA&t=2s>
- CNN. (2018.. december 17). Vladimir Putin says rap music should be state controlled. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=S9MZBBhnBoQ>
- Condeixa, M. (Rendező). (2015. szeptember 21.). *Оxxxymiron - Город под подошвой (2015)* [Film].
- Deák, A. (2005). *Az orosz külpolitikai gondolkodás története: 1992-1997*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gecse, G. (2007). *Bizáncról Bizáncig: az orosz birodalmi gondolat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Gecse, G. (2014). Birodalmi gondolat és gyakorlat a nagyhatalmak 19. és 20. századi politikájában Az orosz-, a szovjet-orosz és a posztsovjét-orosz állam. Budapest. Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/gecsegeza/diss.pdf>
- Government of the Russian Federation. (2009. november 13.). *Prime Minister Vladimir Putin presented awards to the winners of the "Battle for Respect: Start Today" competition on Muz-TV*. Forrás: The Russian Government: <http://archive.government.ru/eng/docs/8247/>
- Grugyina, Jekatyerina. (2022. február 02.). *С дымком: что такое «кальянный рэп» и кто из звезд ввел его в моду*. Forrás: The Voice Magazine: <https://www.thevoicemag.ru/stars/krupnim-planom/s-dymkom-cto-takoe-kalyanny-rep-i-kto-iz-zvezd-vvel-ego-modu/>
- Guzejeva, A. (2019. július 12.). *Who is Timati, the Russian rapper behind Black Star Burger's global ambitions?* Forrás: Russia Beyond: <https://www.rbth.com/arts/330652-timati-black-star-russian-rapper>
- Heller, M., & Nyekrics, A. (2003). *Orosz történelem. A Szovjetunió története* (2.. kötet). Osiris Kiadó. Forrás: <https://www.szaktars.hu/osiris/view/heller-mihail-nyekrics-alekszandr-orosz-tortenelem-ii-kotet-a-szovjetunio-tortenete-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>
- Ismeretlen (Rendező). (2015. október 6.). *Сава Чесм feat. Туману - Лучший друг (Премьера клипа, 2015)* [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=jp9pfvneKf4>
- Kemecsei, E. (1992). *Orosz ezredvég*. Budapest: Hatodik síp.
- Kiss, I., Sakleina, T., & Kortunov, A. (szerk.). (1998). *Doktrínák és alternatívák: az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992-1998: válogatott cikkek, tanulmányok*. Budapest: Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet.
- Klasszis - Gondolatébresztők. (2020. 07. 03.). M. NAGY MIKLÓS: A rap mint orosz nemzeti zene. Forrás: <https://open.spotify.com/episode/7o9QL1GcXofTglAjw6mhEU>
- Kolstø, P. (2016). Introduction: Russian nationalism is back – but precisely what does that mean? In P. Kolstø, H. Blakkisrud, P. Kolsto, & H. Blakkisrud (szerk.), *The New Russian Nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* (old.: 1-18). Edinburgh University Press. Forrás: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/30059>
- Kukulin, I. (2020. november 1.). Playing the Revolt: The Cultural Valorization of Russian Rap and Covert Change in Russian Society of the 2010's. Moszkva. doi:118. 79-105. 10.1016/j.ruslit.2020.11.004.
- Laurelle, M. (2016). Russia as an anti-liberal European civilisation. In P. Kolstø, & H. Blakkisrud, *The New Russian Nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* (old.: 275-298). Edinburgh University Press.

- M. Nagy, M. (2020a. 06. 30.). *A rap mint orosz nemzeti zene – és költészet? (I. részlet)*.
Forrás: 1749: <https://1749.hu/fuggo/essze/a-rap-mint-orosz-nemzeti-zene-es-kolteszet.html>
- M. Nagy, M. (2020b. 07. 02.). *A rap mint orosz nemzeti zene – és költészet? (II. részlet)*.
Forrás: 1749: <https://1749.hu/fuggo/essze/a-rap-mint-orosz-nemzeti-zene-es-kolteszet-ii-reszlet.html>
- Majszkij, I. M. (1996/ 3-4. szám). A jövő világ kíváncsok alapelveiről (1944). *Külpolitika*, 156-182.
- Mamatey, V. S. (1964). *Soviet Russian Imperialism*. Princeton: NJ - Toronto etc Van Nostrand.
- Marlow, S. (Rendező). (2020. szeptember 18.). *MORGENSHTERN & Тумату - El Problema (Prod. SLAVA MARLOW) [Премьера Клина, 2020]* [Film]. Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=cdk4hVPN_F0
- Orfeus. (2020c. november 26.). *В чем смысл песни «Ямакasi» Мияги?* Forrás: Какой смысл: <https://kakoy-smysl.ru/meaning-song/v-chem-smysl-pesni-yamakasi-miyagi/>
- Orfeus. (2021a. november 04.). *Смысл новой песни Оxxxymiron «Кто убил Марка?»*. Forrás: Какой смысл: <https://kakoy-smysl.ru/meaning-song/smysl-novoy-pesni-oxxxymiron-kto-ubil-marka/>
- Orfeus. (2021b. június 07.). *В чем заключается смысл песни «Город под подошвой» — Оxxxymiron?* Forrás: Какой смысл: <https://kakoy-smysl.ru/meaning-song/v-chem-zaklyuchaetsya-smysl-pesni-gorod-pod-podoshvoy-oxxxymiron/>
- Pain, E. (2016). The imperial syndrome and its influence on Russian nationalism. In P. Kolstø, & H. Blakkisrud, *The New Russian Nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* (old.: 46-75). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ponomarenko, A. (2022. március 11.). *"От страха поседел и побрился": рашист Тумату избавился от бороды и нарвался на троллинг*. Forrás: СЕГОДНЯ: <https://stars.segodnya.ua/stars/zarubezhnye/ot-straha-posedel-i-pobrilnya-rashist-timati-izbavilsya-ot-borody-i-narvalsya-na-trolling-1608270.html>
- Reznyik, S. (1998). *Oroszország fasizálódása: antiszemitizmus a posztsovjét korszakban*. Debrecen: Hajja.
- Roho, T. (Rendező). (2021. november 1.). *OXXXYMIRON — КТО УБИЛ МАРКА?* [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=q92DWs1MwRA>
- Rothrock, K. (2017.. március 8.). *Opulence, Chechnya's Ruler Has It*. Forrás: The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2017/03/08/rapper-accidentally-reveals-lavish-private-jet-apparently-belonging-to-chechen-ruler-ramzan-kadyrov-a57370>
- Rutland, P. (2012. január 29.). *Putin's Nationality Dilemma*. Forrás: The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2012/01/26/explosion-on-set-of-dom-2-reality-tv-show-a12206>
- Smith, S. (2021. január 26.). *Egor Tarasov & Vladimir Ivanov Bury the Pain of a Lingering War in Exquisite Music Video 'Yamakasi'*. Forrás: Directors Notes: <https://directorsnotes.com/2021/01/26/egor-tarasov-vladimir-ivanov-yamakasi/>
- Sz. Bíró, Z. (2022. szeptember 7.). InfoRádió Aréna. *Orosz oligarchák rejtélyes halála. Hol születik az orosz stratégia?* Sz. Bíró Zoltán InfoRádió Aréna. (T. Exterde, Kérdező:) Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=siH1DRZVQhk>
- Szilágyi, Á. (Szerk.). (1989). *A negyedik Oroszország: az orosz nacionalizmus családfája*. Budapest: Szabad Tér.
- Szolcsenyicin, A. I. (1991). *Hogyan mentünk meg Oroszországot? Töprengések*. (A. Sopron, Ford.) Budapest: Magvető.

- Taraszov, I., & Ivanov, V. (Rendezők). (2020. november 13.). *Miyagi & Andy Panda - YAMAKASI (Official Video)* [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=vN12KY7eR8U>
- Tashjan, V. (2020. július 22). *MOOD-разбор: Miyagi & Andy Panda «YAMAKASI»*. Forrás: The Mood Magazine: <http://themoodmagazine.ru/mood-razbor-miyagi-andy-panda-yamakasi/>
- Trunov, V. (2017. január 13.). *MiyaGi и Эндшпиль: как рэп-дуэт из Владикавказа пришел к успеху*. Forrás: Afisha Daily: <https://daily.afisha.ru/music/4208-miyagi-i-endshpil-kak-rep-duet-iz-vladikavkaza-prishel-k-uspehu/>
- Vitalij, O., & Zaur, Z. (Rendezők). (2020. október 30.). *Джиган, Тимати, Егор Крuid - Rolls Royce (Премьера клипа 2020)* [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=nVXlFKsetg4>
- Wikipedia. (2021. augusztus 11.). *Rap*. Forrás: Wikipedia.
- Wikipedia. (2022. április 8.). *Sprechgesang*. Forrás: Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Sprechgesang#References>
- Wikipédia. (2022b. augusztus 22.). *Русский хип-хоп*. Forrás: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_хип-хоп
- Yak, K. (Rendező). (2022. július 22.). *Егор Крuid - We Gotta Get Love (Премьера клипа, 2022)* [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=oWIJhJQYN4o>
- Zaszejev, Z. (Rendező). (2018. augusztus 15.). *Тимати - 35 (Премьера клипа, 2018)* [Film]. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=4ufRh9zEXvw>